

05 /24

REGIONALE MONITOR BREDE WELVAART

ZUIDWEST FRYSLÂN 2024

VIERDE EDITIE

CIJFERS / MENSEN / INZICHT

// INHOUDSOPGAVE

INLEIDING	3
UITDAGINGEN VOOR DE TOEKOMST	4
BEVOLKING	5
ECONOMIE, INKOMEN EN ONDERWIJS.....	7
GEZONDHEID, WELZIJN EN SOCIALE LEEFOMGEVING	12
FYSIEKE LEEFOMGEVING	18
BRONNEN	23

// INLEIDING

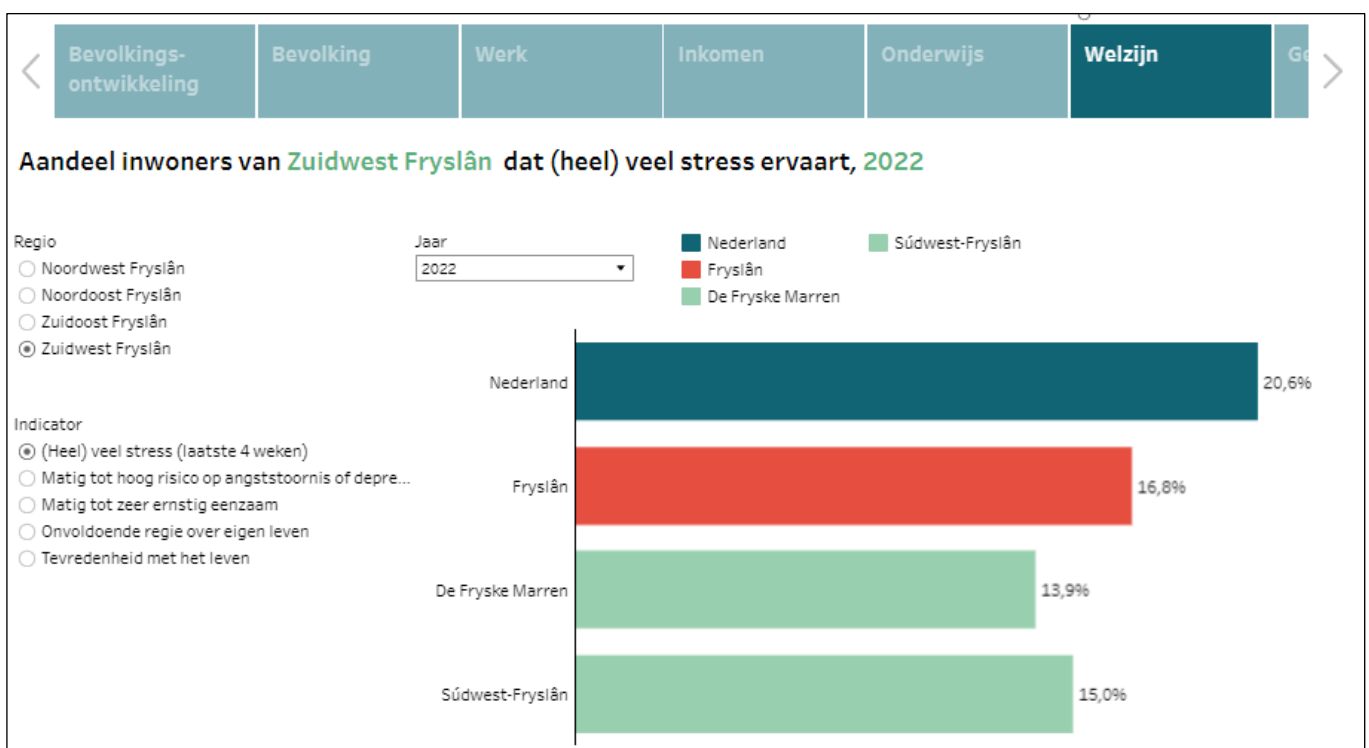
Lange tijd was het gebruikelijk om regionale ontwikkelingen te meten met economische cijfers. De afgelopen jaren groeit de belangstelling voor een bredere kijk op ontwikkeling, waarbij er meer oog is voor samenhang tussen economische, sociaal-maatschappelijke en leefomgevings-aspecten. Het begrip brede welvaart is daarom geïntroduceerd.

Brede welvaart gaat over alles wat mensen van waarde vinden voor een goede kwaliteit van leven. Hier en nu, maar ook de effecten van de huidige manier van leven voor latere generaties. Planbureau Fryslân brengt in deze vierde editie van de Regionale Monitor Brede Welvaart in kaart wat de stand van zaken is van de brede welvaart in de regio Zuidwest Fryslân. Een veelzijdig overzicht van cijfers kan helpen om scherpe en goed onderbouwde keuzes te maken, die de brede welvaart van de regio ten goede komen.

Deze rapportage begint met een hoofdstuk over de belangrijkste uitdagingen voor Zuidwest Fryslân. Vervolgens worden de belangrijkste ontwikkelingen per domein (economisch, sociaal en ruimtelijk) inzichtelijk gemaakt. Om de ontwikkelingen en vergelijkingen in een demografische context te kunnen plaatsen, start de rapportage met een aantal demografische statistieken.

In deze publicatie wordt een deel van de beschikbare cijfers over brede welvaart geduid. Soms ontbreekt er een cijfer van een gemeente. Dat cijfer is dan niet beschikbaar. Een uitgebreid overzicht van de cijfers is te vinden in een online dashboard. In dit online dashboard is het mogelijk om cijfers te vergelijken tussen jaren, gemeenten, regio's, de provincie Fryslân en Nederland.

[Bekijk het online dashboard met cijfers van de verschillende brede welvaartsthema's](#)

Klik op de afbeelding om de monitor te openen

// UITDAGINGEN VOOR DE TOEKOMST

Toenemende druk op mienskip

Zuidwest Fryslân kenmerkt zich door een sterke mienskip. Er wordt veel aan vrijwilligerswerk gedaan. Inwoners hebben vertrouwen in elkaar en zijn tevreden over het leven. Echter, de druk op de mienskip neemt toe. De bevolking vergriest en het aantal inwoners in de werkzame leeftijd neemt af. In verhouding zijn er meer oude bewoners, wat leidt tot een grotere zorgvraag. Omdat de beroepsbevolking afneemt, zijn er minder zorgverleners en mantelzorgers beschikbaar, waardoor de druk op de zorg toeneemt. Daarbij vraagt de overheid steeds meer van inwoners qua maatschappelijke participatie. Hoeveel extra kan er van inwoners worden verwacht? Zij doen al veel vrijwilligerswerk en mantelzorg. Is er nog mentale ruimte over? Inwoners ervaren meer stress en eenzaamheid dan een aantal jaar geleden. Ook neemt het wantrouwen in de overheid toe en maken inwoners zich zorgen over polarisatie. De vraag is tot welk punt de mienskip zorgzaam voor elkaar kan blijven bij deze toenemende druk.

Afnemende beroepsbevolking probleem voor regionale economie?

Er is sprake van een krappe arbeidsmarkt in Zuidwest Fryslân, net als in de rest van het land. Werkgevers hebben moeite met het vinden van geschikt personeel. De verwachting is dat dit erger gaat worden. Er zijn in de afgelopen jaren minder kinderen geboren en de bevolking vergriest. Dat betekent dat de beroepsbevolking afneemt in de komende jaren. Naar verwachting zijn er in 2050 ruim 11.000 minder inwoners beschikbaar voor de arbeidsmarkt in Zuidwest Fryslân. Dat is een afname van 13 procent ten opzichte van nu. Onzekere factoren die de arbeidsmarkt beïnvloeden zijn onder andere migratie en technologische ontwikkelingen. De komst van artificiële intelligentie (AI) gaat waarschijnlijk veel banen veranderen. De impact hiervan is nog lastig te voorspellen.

Groeiende strijd om invulling ruimte

Ruimte is schaars in Zuidwest Fryslân. Er kan niet (eenvoudig) meer van bij gemaakt worden. Door verschillende ontwikkelingen, zoals klimaatverandering, de transitie naar hernieuwbare energie, het tekort aan woningen en het verduurzamen van de landbouw zal de ruimte de komende jaren opnieuw verdeeld moeten worden. De meningen van de inwoners van Zuidwest Fryslân over het verdelen van de ruimte lopen uiteen. Ruimte voor het één staat op gespannen voet met ruimte voor het ander. De 'strijd om de ruimte' vraagt om ingrijpende maar weloverwogen keuzes.

// BEVOLKING

Hoe de bevolking zich ontwikkelt, heeft invloed op de mate van brede welvaart in een samenleving. De toe- of afname van het aantal inwoners en de samenstelling naar leeftijd hebben invloed op verschillende domeinen van brede welvaart, zoals wonen, werken, gezondheid en voorzieningen. Wat zijn belangrijke demografische ontwikkelingen in de regio Zuidwest Fryslân?

Bevolking in aantal toegenomen

Het aantal inwoners in Zuidwest Fryslân is in de laatste jaren toegenomen (+1,1%). Eerder werd voor de regio een krimp verwacht van het bevolkingsaantal, maar deze prognose is niet uitgekomen. De groei wordt veroorzaakt door een toename aan migratie vanuit binnen- en buitenland.

Aantal inwoners Zuidwest Fryslân 2018 en 2023

Regio	Aantal inwoners 1 januari 2018	Aantal inwoners 1 januari 2023	Toename tussen 2018 en 2023
De Fryske Marren	51.742	51.992	+0,5%
Súdwest-Fryslân	89.594	90.883	+1,4%
Zuidwest Fryslân	141.336	142.875	+1,1%

Bron: CBS 2023a, bewerking Planbureau Fryslân

Prognose: krimp van bevolking stabiliseert, toename aantal huishoudens

In 2050 wordt voor regio Zuidwest Fryslân een afname van het inwoneraantal van 1,2 procent verwacht ten opzichte van 2023. Dit is lagere afname dan eerder werd verwacht en dat komt door de hogere verwachte migratie (Provincie Fryslân, 2024). Verder is de prognose dat het aantal huishoudens tot 2038 zal toenemen. Daarna zal het aantal huishoudens gaan dalen. Deze toename wordt vooral veroorzaakt door een groeiend aantal alleenstaanden (Provincie Fryslân, 2024).

Prognoses Zuidwest Fryslân, 2023 - 2050 ¹

	bevolking		huishoudens		
		▽		▽	
Zuidwest Fryslân	2023	142.619	63.468		
	2030	142.861	+0,2%	66.155	+4,2%
	2040	143.312	+0,5%	67.453	+6,3%
	2050	140.956	-1,2%	66.768	+5,2%

Bron: Provincie Fryslân 2024, bewerking Planbureau Fryslân

¹ Voor dit figuur zijn de cijfers van Provincie Fryslân (2024) aangehouden. De bevolkingsgrootte van 2023 wijkt iets af van de bevolkingsgrootte voor datzelfde jaar in de tabel 'Aantal inwoners Zuidwest Fryslân 2018 en 2023'. Dit omdat voor deze tabel de cijfers van het CBS (2023a) zijn aangehouden.

Ontgroening stabiliseert maar minder mensen in de werkende leeftijd

Fryslân heeft te maken met een veranderende bevolkingssamenstelling. Dit komt onder andere door ontgroening: het aandeel kinderen en jongeren in de totale bevolking neemt af. Vooral in de afgelopen vijf jaar is het aantal geboorten fors gedaald. In de regio Zuidwest Fryslân wonen in 2023 bijna 2.000 minder kinderen en jongeren ten opzichte van 2018. De prognose is dat dit aantal na 2030 iets zal stijgen en na 2042 weer zal gaan dalen. Zo is de verwachting dat er in 2050 ongeveer evenveel kinderen en jongeren in de regio Zuidwest Fryslân zullen wonen als in 2023. Tegelijk zal een grote daling zichtbaar zijn in de groep inwoners in de werkzame leeftijd (15-65 jaar)². Zo is de prognose dat in er 2050 ruim 11.000 minder mensen beschikbaar zijn voor werk dan in 2023. Dit is een afname van 13 procent.

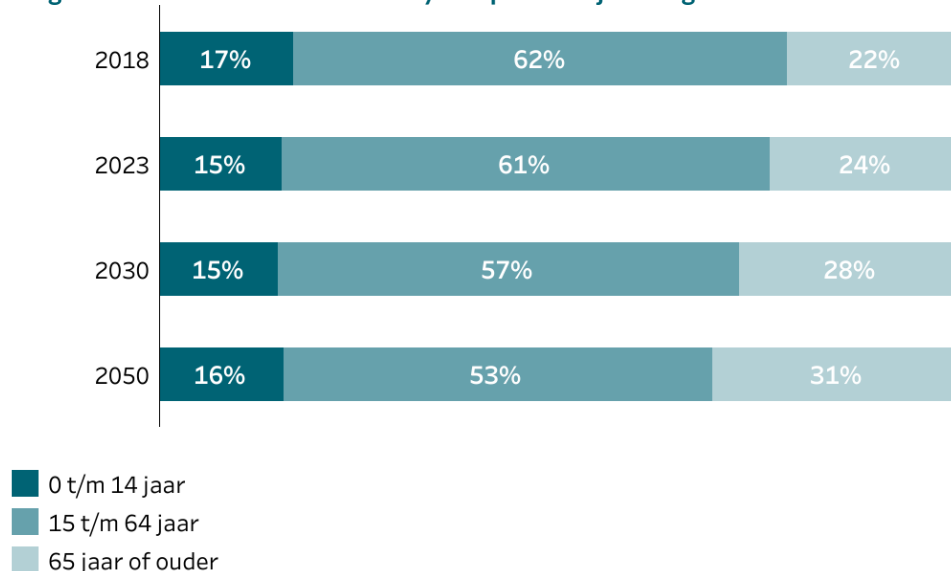
Aandeel 65-plussers stijgt en dubbele vergrijzing neemt toe

Naast ontgroening heeft Fryslân op dit moment ook te maken met vergrijzing. Vergrijzing betekent een toename van het aandeel senioren in de bevolking. In Zuidwest Fryslân is bijna een kwart van de bevolking 65-plus. Dit aandeel stijgt naar verwachting naar 31 procent in 2050. Dit is hoger dan het Fries (29%) en landelijk (25%) gemiddelde (Provincie Fryslân, 2024).

Verder neemt het aandeel mensen van 85-plus extra toe. Tussen 2018 en 2023 zijn er bijna 500 85-plussers bij gekomen. Dit aantal zal volgens de prognoses nog veel meer toenemen. Waar de groep 85-plussers in 2023 nog bestond uit 3.783 mensen (CBS, 2023a), zal dit naar verwachting ruim zijn verdubbeld in 2050 (Provincie Fryslân, 2024). Bovendien zal de groep 65 tot 75-jarigen volgens de prognose krimpen na 2037. Het aandeel 85-plussers ten opzichte van de 65 tot 85-jarigen wordt naar verwachting dus ook groter. Dit fenomeen wordt ook wel dubbele vergrijzing genoemd.

De hulp- en zorgbehoefte neemt doorgaans toe met het stijgen van de leeftijd. Dat betekent dat een groeiende zorgvraag in de komende twee decennia beantwoord moet worden door minder mensen in de werkzame leeftijd. Het hoofdstuk "Gezondheid, welzijn en sociale leefomgeving" gaat hier verder op in.

Prognoses inwoners in Zuidwest Fryslân per leeftijdscategorie als aandeel van het totaal

Bron: CBS 2023a, Provincie Fryslân 2024, bewerking Planbureau Fryslân

² Het is op basis van de beschikbare data niet mogelijk om prognoses te maken voor de leeftijdsgroep 15-74 jaar, die door het CBS wordt aangeduid als 'bevolking in de werkzame leeftijd'. Daarom is gekozen voor de best beschikbare afbakening van 15-64-jarigen.

// ECONOMIE, INKOMEN EN ONDERWIJS

Werk, inkomen en onderwijs hebben een belangrijke invloed op het welbevinden van mensen, op wat hun mogelijkheden en kansen zijn in het leven en op hun mate van participatie in de samenleving. Daarom biedt deze regioscan inzicht in verschillende economische thema's.

Grote krapte op de arbeidsmarkt blijft aanhouden

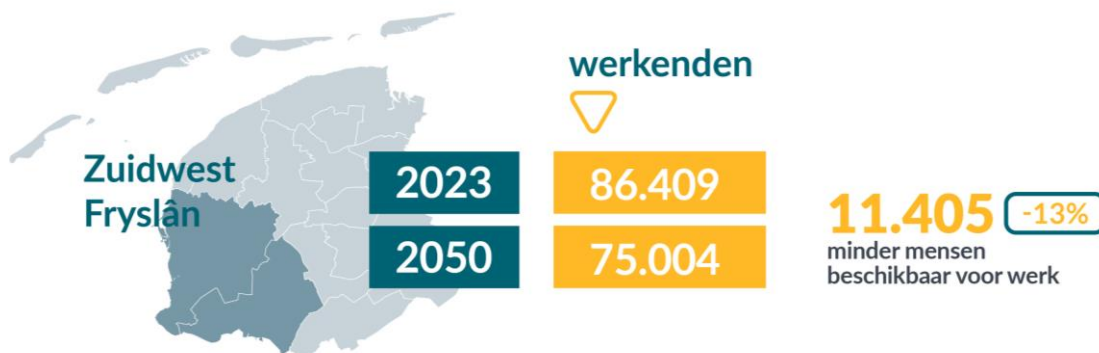
De krapte op de arbeidsmarkt is goed af te lezen aan het lage werkloosheidspercentage en de hoge vacaturegraad. De werkloosheid in de regio is de afgelopen jaren afgenomen van 8,1 procent in 2014 naar 3,3 procent in 2023. Het werkloosheidspercentage in Zuidwest Fryslân ligt zelfs lager dan het Fries en Nederlands gemiddelde, welke beide op 3,6 procent zitten.

De vacaturegraad is een andere manier om naar de krapte op de arbeidsmarkt te kijken. Dit laat zien dat er in 2022 Fryslân 43 vacatures zijn per 1.000 banen. In Nederland is de arbeidsmarkt iets krappere, daar zijn het er gemiddeld 48 per 1.000 banen (CBS, 2023c).

Er is nu al sprake van een krappe arbeidsmarkt in Zuidwest Fryslân, net zoals in de rest van het land. Werkgevers hebben steeds meer moeite om personeel te vinden en dit gaat in de nabije toekomst niet anders zijn.

Het personeelsbestand in verschillende arbeidsmarktsectoren wordt in Fryslân gemiddeld ouder. Een deel van de huidige werknemers zal in de nabije toekomst met pensioen gaan. Daardoor wordt er verwacht dat er in Zuidwest Fryslân er ruim 11.000 minder mensen beschikbaar zijn voor werk in 2050 ten opzichte van 2023. Dit is een afname van 13 procent. Daarom wordt er verwacht dat de krapte op de arbeidsmarkt in de toekomst een uitdaging gaat vormen voor Zuidwest Fryslân.

Aantal mensen dat beschikbaar is voor werk, 2023-2050

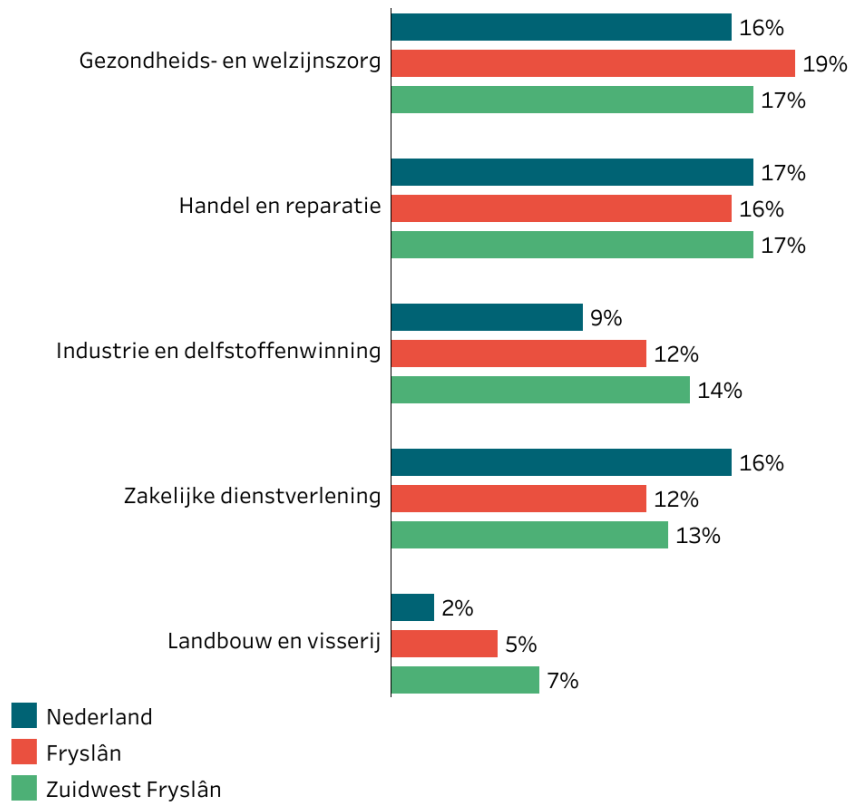

Bron: CBS 2023a, Provincie Fryslân 2024, bewerking Planbureau Fryslân

Meeste banen in de gezondheids- en welzijnszorg en handel en reparatie

In Zuidwest Fryslân zijn de meeste banen in de sector gezondheids- en welzijnszorg en handel en reparatie. Daarmee zijn deze, net als in Nederland en Fryslân, de grootste twee sectoren qua werkgelegenheid. Daarop volgt de sector industrie en delfstoffenwinning. In de industrie en delfstoffenwinning zijn in Fryslân en Nederland minder mensen werkzaam dan in Zuidwest Fryslân.

Werkgelegenheid in Zuidwest Fryslân, Fryslân en Nederland, verdeeld over de grootste 5 sectoren, 2022

Bron: Provincie Fryslân 2022, bewerking Planbureau Fryslân

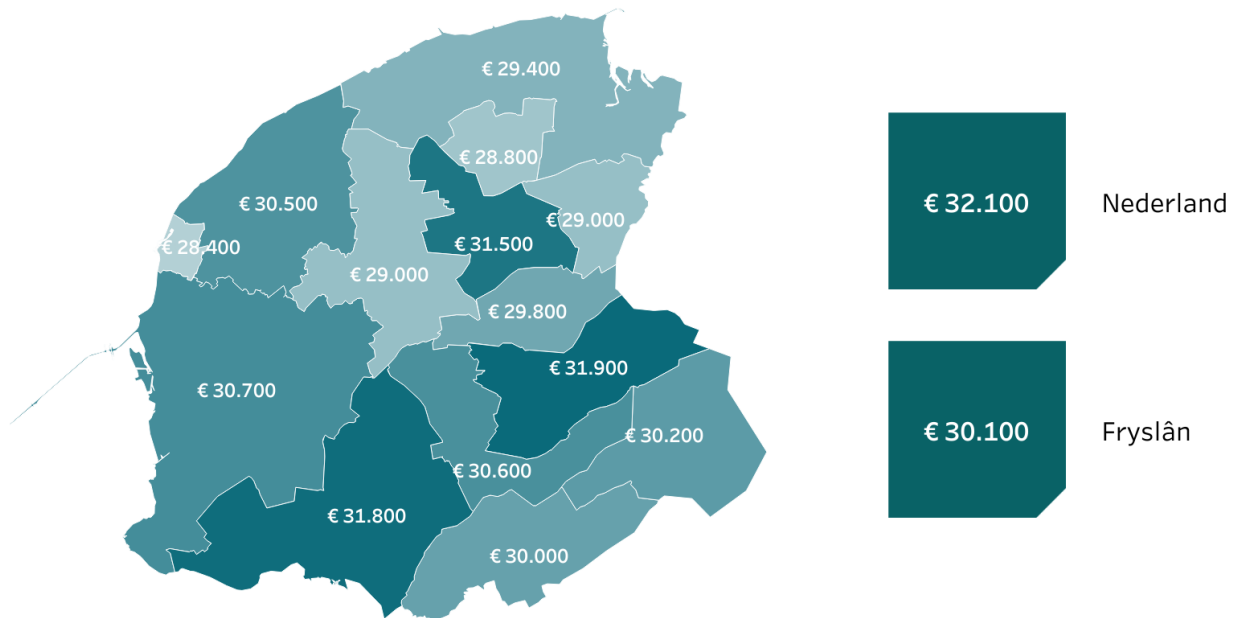

Hogere huishoudinkomens in Zuidwest Fryslân

Het mediaan huishoudinkomen³ in Zuidwest Fryslân (€31.100) is in 2022 hoger dan in andere Friese regio's en ligt daarmee dichterbij het Nederlandse gemiddelde aan. Het mediaan inkomen van De Fryske Marren (€31.800) ligt hoger dan die in Súdwest-Fryslân (€30.700). De provincie Fryslân kent één van de laagste mediaan besteedbaar inkomens van heel Nederland (CBS, 2023c). Daarnaast is de inkomensongelijkheid in Zuidwest Fryslân lager dan landelijk. De Gini-coëfficiënt⁴ is in de regio Zuidwest Fryslân 0,25 en ligt hiermee gelijk aan Fryslân en lager dan landelijk (0,28). Dit betekent dat er sprake is van minder inkomensongelijkheid in Fryslân en Zuidwest Fryslân (CBS, 2022a).

Mediaan besteedbaar inkomen, Fryslân en Nederland, 2022

Bron: CBS 2023d, bewerking Planbureau Fryslân

Inwoners Zuidwest Fryslân hebben minder moeite met rondkomen

Veel inkomenscijfers zijn gebaseerd op het feitelijk huishoudinkomen, maar geven geen inzicht in hoe inwoners hun financiële situatie zélf ervaren. In Zuidwest Fryslân heeft 12 procent van de inwoners van De Fryske Marren moeite met rondkomen. In Súdwest-Fryslân is dit 13 procent. Dit is lager dan provinciaal (16%).

Wel is het aandeel inwoners van Zuidwest Fryslân dat moeite heeft met rondkomen de afgelopen jaren gestegen. Voor De Fryske marren had in 2020 namelijk van 10 procent van de inwoners moeite met rondkomen en in Súdwest-Fryslân was dit 11 procent. Voor Fryslân was het aandeel dat moeite heeft met rondkomen in 2020 nog 11 procent. In Fryslân heeft men minder moeite met rondkomen dan landelijk, waar 19 procent moeite heeft om rond te komen (RIVM, 2023). De stijging in het aandeel mensen dat moeite heeft met rondkomen is grotendeels te wijten aan de inflatie en toegenomen energiekosten (NIBUD, 2022).

³ Het mediaan besteedbaar inkomen is het middelste inkomen in een verdeling van alle inkomens van hoog naar laag. Dat betekent dat de helft van de populatie een lager of gelijk inkomen heeft en de andere helft een hoger inkomen. De mediaan wordt in vergelijking met het gemiddelde minder beïnvloed door uitschieters en wordt daarom veel gebruikt voor scheve verdelingen (Field, 2013).

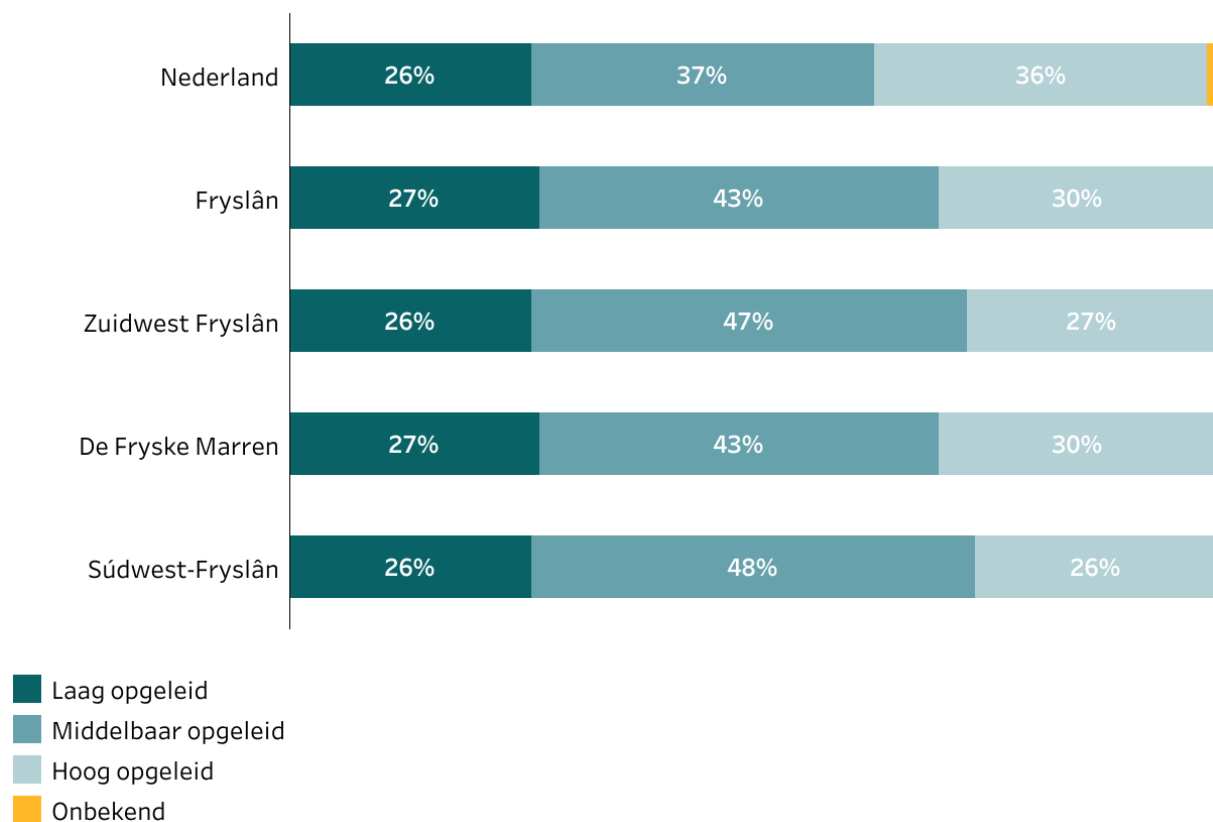
⁴ De inkomensongelijkheid wordt gemeten door middel van de Gini-coëfficiënt. Hoe dichterbij 1 ligt, hoe hoger de inkomensongelijkheid.

Werkenden in Zuidwest Fryslân vaker middelbaar opgeleid

De regio Zuidwest Fryslân kenmerkt zich door een groot aandeel middelbaar opgeleiden⁵; in 2023 was 47 procent van de werkenden in de regio middelbaar opgeleid, ten opzichte van 37 procent landelijk. Binnen de regio zijn er wel verschillen zichtbaar: in de gemeente Súdwest-Fryslân is een grotere groep, 48 procent, middelbaar opgeleid, ten opzichte van 43 procent in De Fryske Marren.

Het opleidingsniveau van de werkende bevolking past goed bij de sectorstructuur van de provincie, waarin veel middelbaar opgeleiden gevraagd worden in o.a. de zorg, industrie en delfstofwinning. Tegelijkertijd is het opleidingsniveau wel een aandachtspunt, omdat opleidingsniveau een belangrijke invloed heeft op brede welvaart. Inwoners met een lager of middelbaar opleidingsniveau ervaren hun gezondheid als slechter en hebben ook vaker één of meer chronische aandoeningen en overgewicht ten opzichte van hoger opgeleiden (GGD Fryslân, 2022). Daarnaast hebben laag- en middelbaar opgeleiden meer moeite met rondkomen, een lagere arbeidsparticipatie en minder vertrouwen in anderen ten opzichte van hoog opgeleiden (CBS, 2023b; GGD Fryslân, 2022).

Beroepsbevolking naar opleidingsniveau in Zuidwest Fryslân, Fryslân en Nederland, 2023

Bron: CBS 2024a, bewerking Planbureau Fryslân

⁵ Volgens definitie van het CBS: laagopgeleid omvat onderwijs op het niveau van basisonderwijs, het vmbo, de eerste 3 leerjaren van havo/vwo, of de assistentenopleiding (mbo-1). Middelbaar opgeleid omvat de bovenbouw van havo/vwo, de opleidingen mbo-2 t/m mbo-4. Hoogopgeleid omvat onderwijs op het niveau van hbo of wo (Pleijers & De Vries, 2021).

Vaker onder-advisering op de basisschool

Niet alleen de werkenden zijn vaker middelbaar opgeleid; dit geldt ook voor onderwijsvolgenden in Zuidwest Fryslân. Er worden meer mbo-diploma's en minder universitaire diploma's behaald in de regio. Deels kan dit verklaard worden door het beperkte aanbod van wetenschappelijk onderwijs in Fryslân. Een wetenschappelijke opleiding is voor Friese studenten vaak alleen buiten de provincie mogelijk.

Echter, de schooladviezen in groep 8 zijn ook lager dan landelijk. Van de scholieren in Zuidwest Fryslân kreeg in het schooljaar 2022-2023 44 procent een advies voor havo/vwo of vwo. Landelijk ligt dit percentage op 53 procent (DUO, 2023). Het verschil in de adviezen kan niet worden verklaard door de resultaten van de eindtoetsen, want deze zijn vergelijkbaar met landelijk. Niet alle kinderen krijgen dus dezelfde kansen, zelfs al hebben ze dezelfde talenten. Het schooladvies in groep 8 is in toenemende mate bepalend voor het uiteindelijke opleidingsniveau door de beperkte doorstroming naar andere niveaus (Onderwijsraad, 2021).

Onderzoek van de Onderwijsinspectie laat zien dat vooral leerlingen met lager opgeleide ouders lagere schooladviezen krijgen (Onderwijsinspectie, 2018). Deze leerlingen stappen op een lager niveau het voortgezet onderwijs in. Ook stromen zij minder vaak door naar een hoger niveau dan even goed presterende medeleerlingen met hoogopgeleide ouders. Onder-advisering op de basisschool leidt uiteindelijk tot onbenut potentieel. Dit komt omdat werkenden dan niet op hun optimale niveau de arbeidsmarkt betreden. Dit heeft niet alleen een negatieve invloed op de huidige brede welvaart, maar ook op die van later.

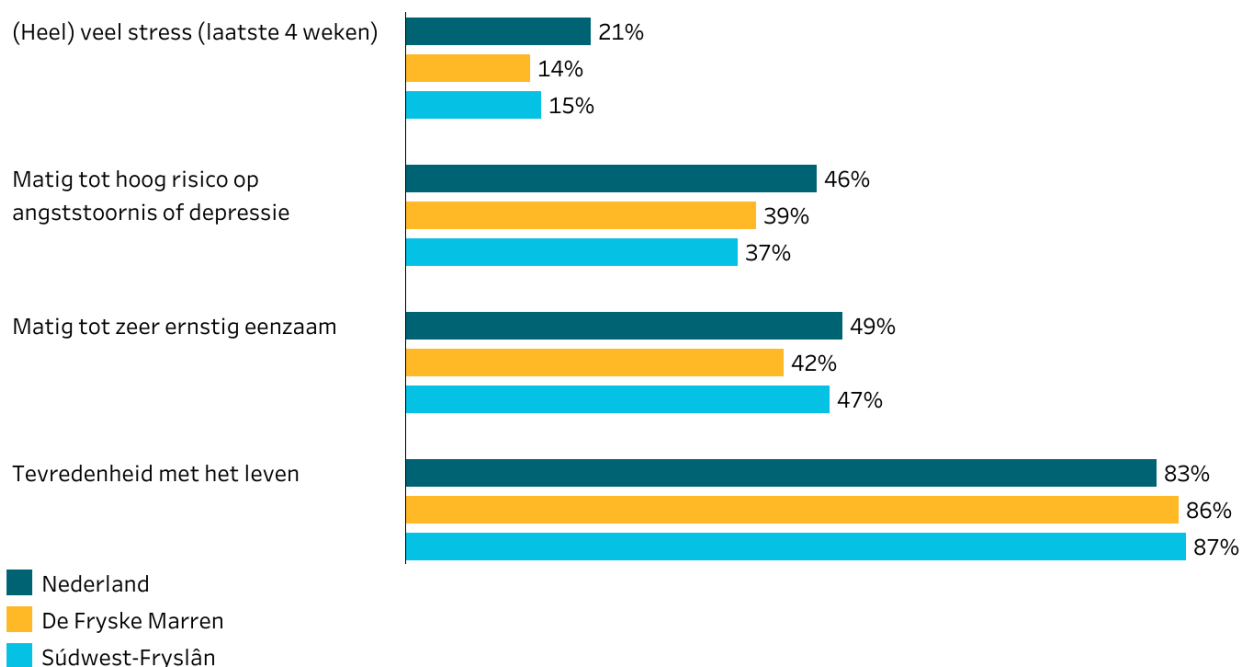
// GEZONDHEID, WELZIJN EN SOCIALE LEEFOMGEVING

Het welbevinden van mensen wordt naast economische aspecten zoals werk, inkomen en onderwijs, ook bepaald door sociale aspecten. Deze aspecten zijn de fysieke gezondheid en het mentale welzijn van mensen, maar ook hun sociale contacten, (ervaren) veiligheid en de mate van tevredenheid met het leven. Dit hoofdstuk gaat verder in op deze sociale aspecten.

Meer welzijn en tevredenheid met het leven dan landelijk

Inwoners van Zuidwest Fryslân zijn over het algemeen meer tevreden met het leven (86%) dan gemiddeld in Nederland (83%). Van de inwoners van Súdwest-Fryslân is 87 procent tevreden met het leven en in De Fryske Marren is dit 86 procent. Ook wordt er minder stress ervaren dan gemiddeld in Nederland. In De Fryske Marren ervaart 14 procent van de inwoners (heel) veel stress. In Súdwest-Fryslân is dit 15 procent. Dit is lager dan landelijk, waar 21 procent van de inwoners (heel) veel stress ervaart. Over het algemeen ervaren vooral jongeren tussen de 18 en 34 jaar veel stress. De mate van stress neemt af met het stijgen van de leeftijd (GGD Fryslân, 2022).

Mate van stress (2022), risico op een angststoornis of depressie (2020), mate van eenzaamheid (2022) en tevredenheid met het leven (2022) in Zuidwest Fryslân

Bron: GGD Fryslân & CBS en RIVM, 2022, GGD 2020, CBS 2023c, bewerking Planbureau Fryslân

Het aandeel inwoners dat een matig tot hoog risico heeft op een angststoornis of depressie is ook lager dan gemiddeld in Nederland (46%). In Súdwest-Fryslân gaat het om 37 procent van de inwoners en in De Fryske Marren is dit 39 procent. Ook hier zijn de 18 tot 34-jarigen over het algemeen de groep met het hoogste risico. Wat opvalt, in contrast met de mate van stress, is dat dit gevolgd wordt door de groep 75-plussers (GGD Fryslân, 2020). Daarnaast is bijna de helft van alle inwoners in Nederland eenzaam. In De Fryske Marren is dat aandeel 42 procent en in Súdwest-Fryslân 47 procent. (GGD Fryslân, 2022).

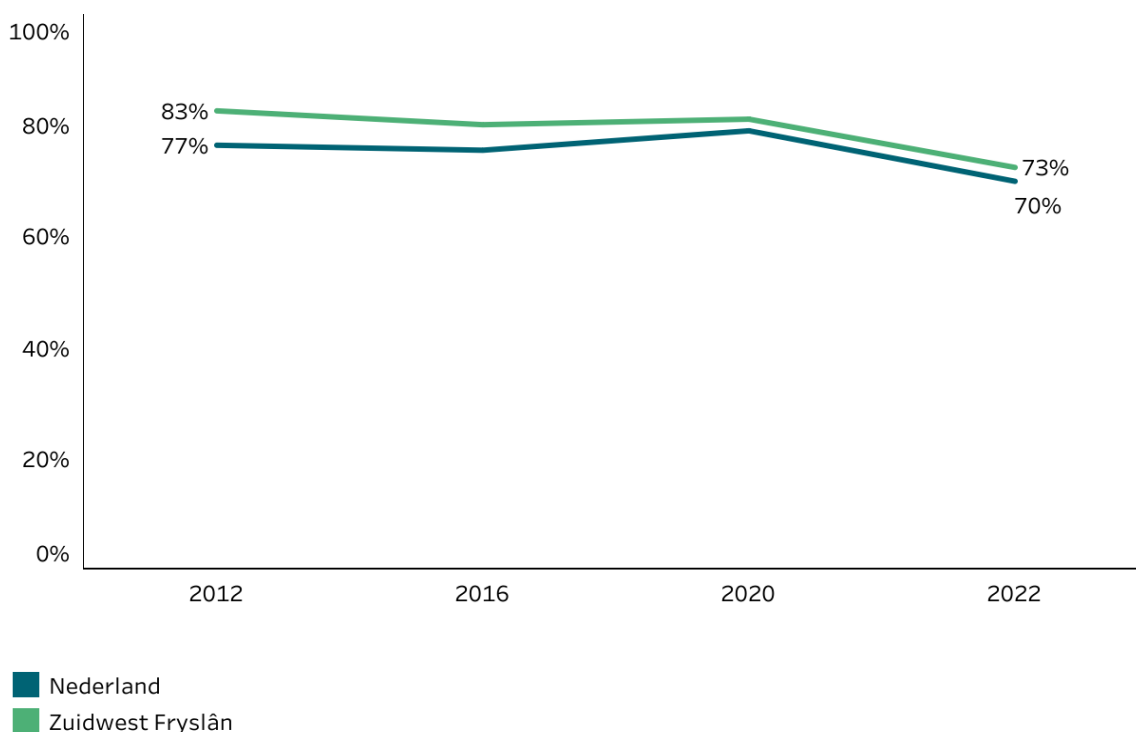
Ondanks dat de regio het beter doet dan Nederland, is er wel een dalende trend te zien in het welzijn van de inwoners in zowel Nederland als Zuidwest Fryslân. Steeds meer inwoners zijn eenzaam, ervaren stress en lopen een matig tot hoog risico op depressie. Vooral onder jongvolwassenen (18-34 jaar) en 75-plussers is de trend zorgwekkend (GGD Fryslân, 2022).

Ervaren gezondheid sterk gedaald

De ervaren gezondheid is hoe mensen hun eigen lichamelijke en mentale gezondheid beoordelen en gaat niet over de feitelijke gezondheid. Zo kan het zijn dat iemand zich heel gezond voelt terwijl diegene feitelijk chronisch ziek is of overgewicht heeft. Bijna driekwart van de inwoners van Zuidwest Fryslânervaarde zijn of haar gezondheid in 2022 als (zeer) goed. Daarmee ligt dit boven het Friese (72%) en Nederlands (70%) gemiddelde. De afgelopen jaren is er wel een sterke daling geweest: in 2020 voelde 81 procent van de inwoners van Zuidwest Fryslân zich nog (zeer) gezond, maar in 2022 is dit gedaald naar 73 procent.

Aandeel inwoners dat zijn of haar gezondheid als (zeer) goed ervaarde in Zuidwest Fryslân en Nederland, 2012-2022

Bron: CBS 2023c, bewerking Planbureau Fryslân

Bijna de helft van de inwoners heeft overgewicht

Overgewicht is in toenemende mate een probleem (CBS, 2024b). In 2022 heeft de helft van de inwoners van Zuidwest Fryslân overgewicht. In Fryslân heeft net iets meer dan de helft van de inwoners overgewicht (51%) en ligt daarmee net iets hoger dan in Nederland (50%). In Zuidwest Fryslân heeft 30 procent van de inwoners één of meer een langdurige ziekten of aandoeningen. Kijkend naar de gemeenten in de regio, zien we dat inwoners van De Fryske Marren (28%) minder vaak chronisch ziek zijn dan de inwoners van Súdwest-Fryslân (32%).

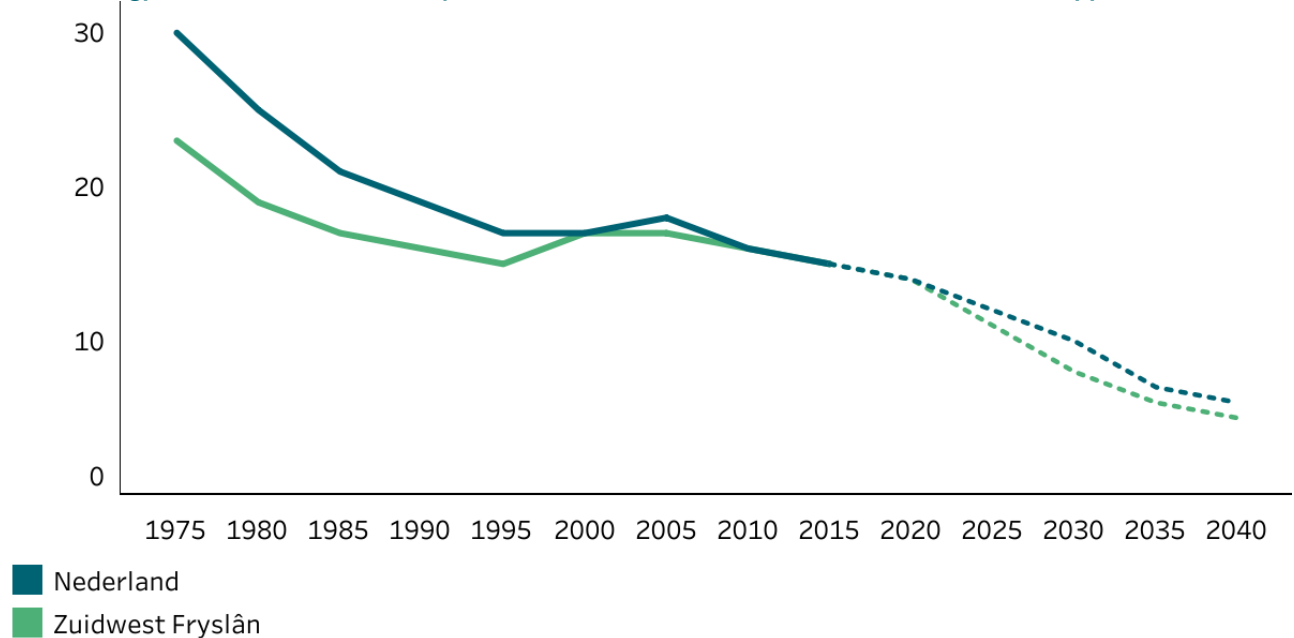
Zowel overgewicht als chronische aandoeningen, maar ook ervaren gezondheid en levensverwachting worden beïnvloed door het opleidingsniveau van inwoners. Mensen met een lager opleidingsniveau hebben vaker overgewicht en chronische aandoeningen, voelen zich minder gezond en leven 4,8 jaar korter dan mensen met een hoger opleidingsniveau (GGD Fryslân, 2022; VZInfo, 2024).

Meer zorg nodig, maar minder zorgverleners

De bevolking vergrijsst en wordt steeds ouder. Er komen naar verhouding steeds meer ouderen bij, maar de beroepsbevolking neemt juist af. Nu al is er een tekort aan zorgpersoneel en dit zal in de toekomst waarschijnlijk toenemen (Prognosemodel Zorg en Welzijn, z.d.). Daarnaast neemt door de dubbele vergrijzing de zorgbehoefte naar verwachting toe, waardoor de kosten van de zorg zullen stijgen.

Mantelzorg lijkt op het eerste oog een oplossing voor het tekort aan formele zorgverleners. Doorgaans verlenen de 50- tot 75-jarigen de meeste mantelzorg, maar deze leeftijdsgroep neemt in aantal af. Mantelzorg wordt doorgaans gegeven aan 85-plussers en dat aantal neemt juist toe. Daardoor neemt, naast een daling van de formele zorgverleners, ook het aantal potentiële mantelzorgers af. Waar er in Zuidwest Fryslân in 1975 nog 23 potentiële mantelzorgers waren per 85-plusser, is dit gedaald naar 14 potentiële mantelzorgers in 2020. De verwachting is dat in 2040 nog 5 potentiële mantelzorgers beschikbaar zijn.

Mantelzorgpotentieel in Zuidwest Fryslân en Nederland aan de hand van de Oldest Old Support Ratio

Bron: PBL & CBS 2016, bewerking Planbureau Fryslân

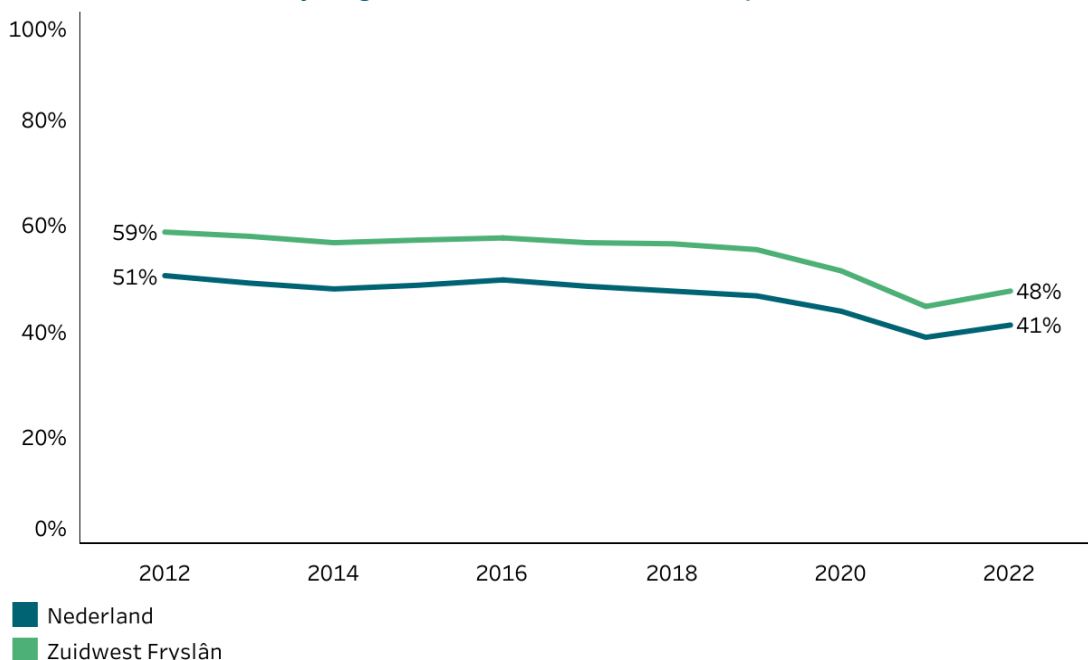
Aantal vrijwilligers daalt, na corona kleine toename

In Zuidwest Fryslân doet iets minder dan de helft (48%) van de inwoners van 15 jaar of ouder vrijwilligerswerk. Dat is al jaren hoger dan gemiddeld in Nederland, waar 41 procent vrijwilligerswerk doet. Wel is er een dalende trend te zien, want tien jaar geleden deed nog 59 procent van de inwoners van Zuidwest Fryslân vrijwilligerswerk.

Tijdens de coronaperiode is er een iets sterkere daling zichtbaar. Dit komt doordat men door de coronamaatregelen beperkt werd in het doen van vrijwilligerswerk. Ten opzichte van de coronaperiode is het aandeel vrijwilligers wel weer iets gestegen. Echter is het nog niet op het niveau van voor de crisis. In gemeente Súdwest-Fryslân (50%) wordt er door een groter aandeel inwoners vrijwilligerswerk verricht dan in De Fryske Marren (43%).

Men doet het vaakst vrijwilligerswerk bij een sportvereniging, gevolgd door buurtverenigingen en levensbeschouwelijke organisaties (bijvoorbeeld de kerk). Van alle inwoners verrichten 65- tot 75-jarigen in Fryslân het meeste vrijwilligerswerk, nauw gevolgd door 35- tot 50-jarigen (Panel Fryslân, 2023a). Vrijwilligers zijn erg belangrijk voor het verenigingsleven. Verenigingen maken zich in toenemende mate zorgen over de toekomst van de vereniging, onder andere door een afnemend aantal vrijwilligers (Planbureau Fryslân, 2021).

Aandeel inwoners dat vrijwilligerswerk verricht in Zuidwest Fryslân en Nederland, 2012-2022

Bron: CBS 2023c, bewerking Planbureau Fryslân

Minder misdaden, online criminaliteit gedaald ten opzichte van twee jaar geleden

Fryslân is al jaren één van de veiligste provincies van Nederland. Dit blijkt feitelijk uit het aantal geregistreerde misdrijven en het aantal ondervonden delicten, wat één van de laagste is van heel Nederland. Dit gaat ook op voor de regio Zuidwest Fryslân, waar het aantal geregistreerde misdrijven in De Fryske Marren en Súdwest-Fryslân op of onder het cijfer van Fryslân ligt.

Naast de feitelijke aantallen, voelt men zich ook erg veilig in Fryslân. Slechts 29% voelt zich wel eens onveilig en 1,5 procent voelt zich vaak onveilig. Daarmee voelt men zich erg veilig in Fryslân ten opzichte van Nederland, waar 35 procent zich wel eens onveilig voelt en ruim 2 procent zich vaak onveilig voelt (CBS, 2024c).

Fryslân is de provincie met de laagste mate van slachtofferschap als het gaat om online criminaliteit (CBS, 2024c). Het is wel een vorm van criminaliteit waar over de jaren steeds meer mensen slachtoffer van zijn geworden (CBS, 2022b). Ten opzichte van 2021 is het aantal slachtoffers van online criminaliteit wel licht gedaald (CBS, 2024c).

Meer vertrouwen in anderen en minder in instituties

Over het algemeen vindt men in Zuidwest Fryslân dat andere mensen te vertrouwen zijn. Het vertrouwen in anderen is in de regio de afgelopen tien jaar gestegen van 64 procent in 2012, naar 69 procent in 2022 en is daarmee hoger in de regio dan in Nederland.

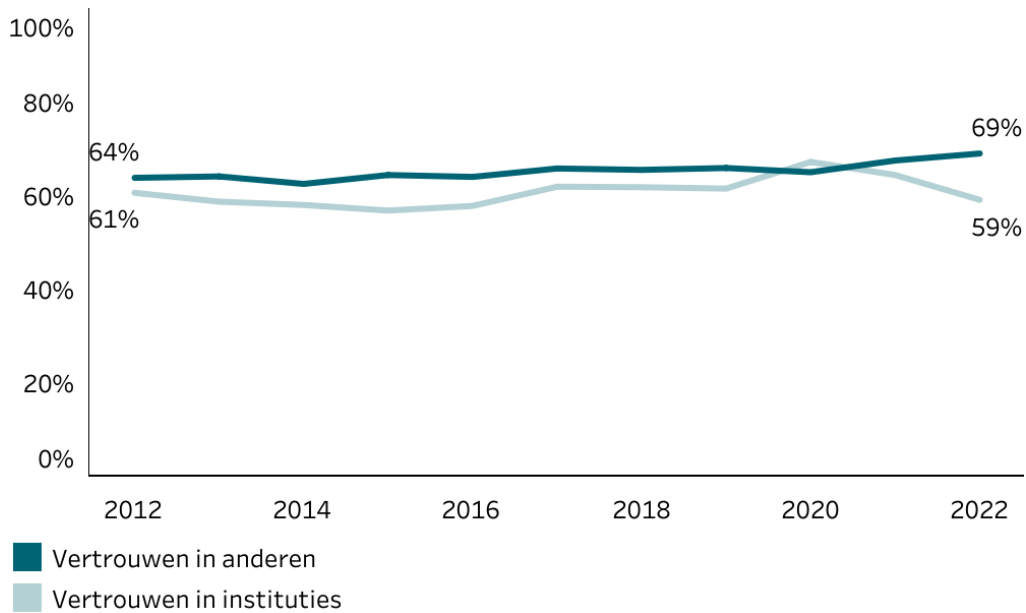
Het vertrouwen in anderen is de afgelopen jaren toegenomen. Het vertrouwen in instituties laat een ander, meer grillig, verloop zien. Van 2015 tot 2020 steeg het vertrouwen in instituties in Zuidwest Fryslân (van 57% naar 67%). In tijden van crisis blijkt uit onderzoek dat het vertrouwen in instituties plots kan stijgen. Dit is te zien in de stijging in vertrouwen tussen 2019 en 2020, tijdens de wereldwijde 'coronacrisis'. Na een crisis zal het vertrouwen weer terugkeren op het oude niveau (SCP, 2020). Dit is ook terug te zien in de cijfers: na 2020 is het vertrouwen in instituties gedaald naar 59 procent in 2022 in zowel de regio Zuidwest Fryslân als de hele provincie.

Het verminderde vertrouwen in instituties uit zich vooral in een verminderd vertrouwen in de landelijke politiek. Uit paneldata van 2019 blijkt dat 49 procent van de inwoners van Fryslân vertrouwen had in de regering en 53 procent in de Tweede Kamer. Dit is in 2023 gedaald naar 41 procent als het gaat om vertrouwen in de regering en 46 procent als het gaat om vertrouwen in de Tweede Kamer (Panel Fryslân, 2019; 2023a).

Aandeel inwoners van Zuidwest Fryslân dat vertrouwen heeft in anderen en in instituties, 2012-2022

Bron: CBS 2023c, bewerking Planbureau Fryslân

// FYSIEKE LEEFOMGEVING

Het landschap, de woning en de woonomgeving hebben invloed op het welbevinden van mensen. Al deze thema's vormen momenteel een belangrijk onderwerp van politieke en maatschappelijke discussies. Wat zijn de belangrijkste ontwikkelingen op het gebied van wonen, de verduurzamingsopgave en het gebruik van de ruimte?

Grote afstand tot voorzieningen niet problematisch bij eigen vervoer

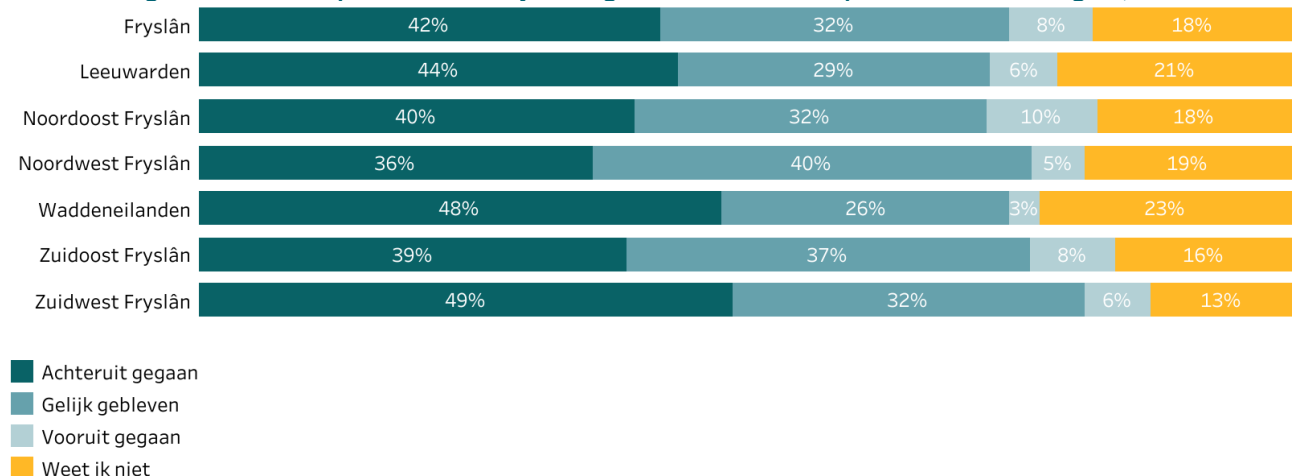
In Zuidwest Fryslân is de gemiddelde afstand tot voorzieningen groter dan landelijk. Over het algemeen geldt: hoe dunbevolkter de woonomgeving, hoe minder voorzieningen en hoe groter de afstand tot voorzieningen. De langere afstand wordt door de meeste inwoners niet als probleem ervaren. Zij zijn gewend om met de auto grotere afstanden te overbruggen (Planbureau Fryslân, 2023b). Het particuliere autobezit in Zuidwest Fryslân ligt met 501 auto's per 1000 inwoners in 2022 boven het landelijk gemiddelde (444 per 1000 inwoners) (CBS, 2022c). Ook neemt het gebruik van de elektrische fiets toe, wat het gemakkelijker maakt om grotere afstanden af te leggen. Daarbij wordt het steeds normaler om online boodschappen of andere producten te kopen. Dit gaat niet op voor kwetsbare inwoners die minder digitaal vaardig zijn of niet (meer) over eigen vervoer beschikken, door een gebrek aan gezondheid, geld of het vermogen om zelfredzaam te zijn.

In de afgelopen jaren zijn door schaalvergroting, digitalisering en veranderingen in de bevolkingssamenstelling voorzieningen verdwenen in de regio. Bijvoorbeeld basisscholen, pinautomaten en winkels. Ook wordt op dit moment gesproken over de voorgenomen fusie van ziekenhuizen in Heerenveen en Sneek, wat kan leiden tot een grotere reisafstand. Voorzieningen hebben naast een praktische functie vaak ook een sociale functie. Het sluiten van voorzieningen kan daarmee impact hebben op de sociale samenhang van een regio.

Zorgen over het landschap, natuur, biodiversiteit

Op dit moment zijn er veel ontwikkelingen gaande rondom natuur en landschap in Fryslân. Bijna de helft (49%) van de inwoners in Zuidwest Fryslân vindt dat het Friese landschap er de afgelopen vijf jaar op achteruit is gegaan. Dat aandeel is hoger dan in andere regio's in Fryslân. Daarnaast vindt 37 procent van de inwoners van Zuidwest Fryslân dat de biodiversiteit achteruit is gegaan in de afgelopen vijf jaar. Dat aandeel is iets lager dan provinciaal (40%). Inwoners maken zich het meeste zorgen over het verdwijnen van bloemen, insecten, vissen en vogels. Ook het verdwijnen van bomen, heggen, houtwallen en het gebruik van bestrijdingsmiddelen staan in de top drie van bezorgdheid over ontwikkelingen in de natuur en het landschap (Panel Fryslân, 2023b).

Ontwikkeling Friese landschap in de laatste 5 jaar volgens inwoners van Fryslân en de Friese regio's, 2023

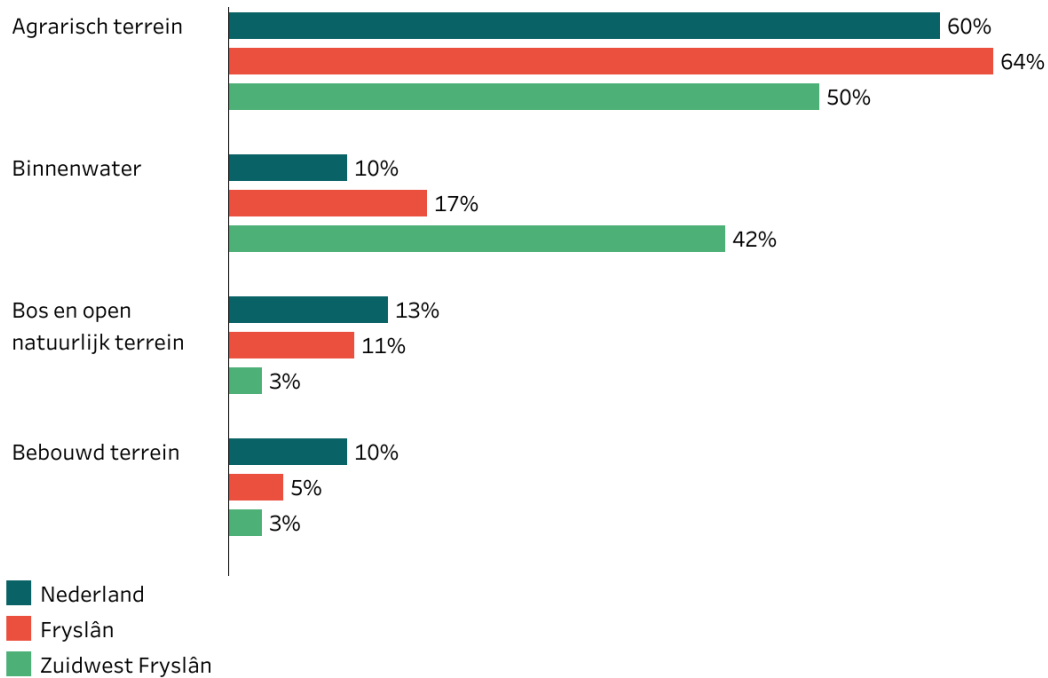

Bron: Panel Fryslân 2023b (Planbureau Fryslân)

Relatief veel water in Zuidwest Fryslân

In Zuidwest Fryslân bestaat 42 procent van de oppervlakte uit binnenwater. Met binnenwater wordt al het water binnen de landsgrenzen bedoeld, inclusief het IJsselmeer. Daarmee wijkt Zuidwest Fryslân af van andere regio's in Fryslân. Deze regio's hebben relatief minder binnenwater en meer agrarisch terrein en bos. De regio Zuidwest Fryslân staat bekend om de vele Friese meren, waardoor zij veel waterrecreanten trekt. Drie procent van de oppervlakte van Zuidwest Fryslân is bebouwd door woningen en bedrijven.

Bodemgebruik in percentage van totaal (exclusief buitenwater) in Zuidwest Fryslân, Fryslân en Nederland, 2017

Bron: CBS 2023e, bewerking Planbureau Fryslân

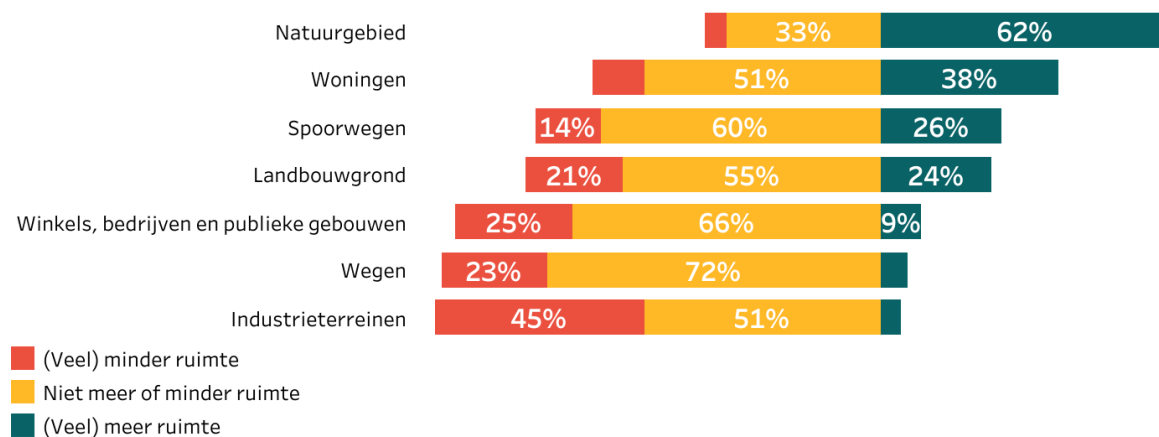
Ruimte opnieuw verdelen

De ruimte in (Zuidwest) Fryslân is een schaars goed. Door allerlei ontwikkelingen zal de ruimte de komende jaren opnieuw verdeeld moeten worden. Er is aan de inwoners gevraagd of zij bepaalde onderdelen van het landschap in Fryslân meer, evenveel of minder ruimte zouden willen geven ten opzichte van nu. Van de inwoners van Zuidwest Fryslân geeft 62 procent aan meer natuurgebied te willen. Een kanttekening hierbij is dat 'natuurgebied' een brede definitie is. Veel inwoners zien weilanden ook als natuur (Panel Fryslân, 2023b).

Qua landbouwgrond zijn de meningen verdeeld. De meeste inwoners willen dat de huidige situatie zo blijft. Een kwart wil graag meer ruimte voor landbouwgrond en 21 procent wil graag minder ruimte.

De grootste groep inwoners (45%) zou graag ruimte in willen leveren op industrieterreinen. Een vermindering levert echter weinig terreinwinst op, omdat het huidige bodemgebruik voor industrie erg klein is in Zuidwest Fryslân.

Aandeel inwoners van Zuidwest Fryslân dat verschillende onderdelen van het landschap meer, evenveel of minder ruimte zoude geven ten opzichte van nu, 2023

Bron: Panel Fryslân 2023b (Planbureau Fryslân)

Tekort aan woningen

Er is een tekort aan woningen in Zuidwest Fryslân. Dit wordt mede veroorzaakt door de veranderende bevolkingssamenstelling. Het aantal (kleine) huishoudens groeit, waardoor meer woningen nodig zijn. Daarnaast blijven ouderen onder andere door overheidsbeleid langer thuis wonen, waardoor er minder doorstroom plaats vindt. In Zuidwest Fryslân is 67 procent van het aantal woningen een koopwoning. Een kwart is een corporatiewoning en 8 procent bestaat uit overige huurwoningen. Ten opzichte van Nederland (57%) en Fryslân (62%) heeft Zuidwest Fryslân relatief meer koopwoningen (CBS, 2022d).

De verwachting is dat het aantal kleine huishoudens blijft groeien de komende jaren. Dat betekent dat er meer woningen nodig zijn tot 2040. Door kleinere huishoudens is er waarschijnlijk wel behoefte aan andere soorten woningen. Bijvoorbeeld meer kleine en levensloopbestendige woningen in plaats van gezinswoningen. Op termijn wordt een licht krimpende bevolkingssomvang verwacht, waardoor er dan minder woningen nodig zijn. Een onzekere factor daarbij is de migratie van diverse groepen mensen naar de regio.

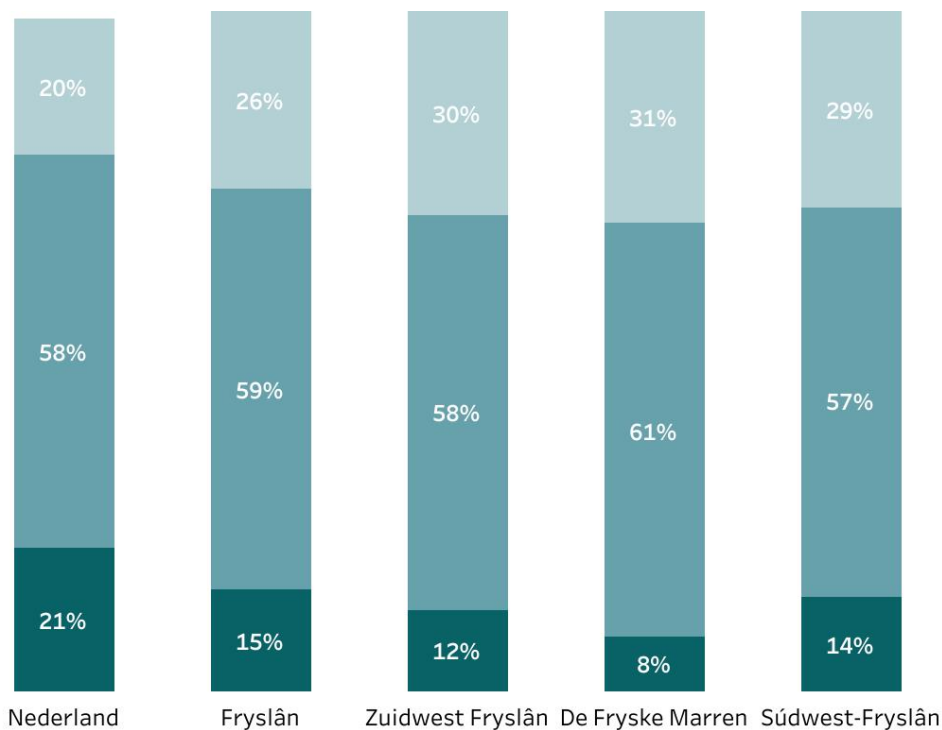
Grotere verduurzamingsopgave door meer oude en grote woningen

Vanuit het Nationale Isolatieprogramma wordt gestimuleerd om tot 2030 veel slecht geïsoleerde woningen te verduurzamen. In Zuidwest Fryslân is de opgave om huizen te verduurzamen groter dan landelijk. Er zijn namelijk relatief meer oude woningen. In regio Zuidwest Fryslân is 89 procent van de woningen voor 2005 gebouwd, ten opzichte van 85 procent landelijk (CBS, 2024d).

Daarnaast zijn er veel grote woningen. Dertig procent van de woningen is groter dan 150m², ten opzichte van 20 procent landelijk. Twaalf procent is kleiner dan 75m² ten opzichte van 21 procent in Nederland. Vooral in gemeente de Fryske Marren zijn veel grote woningen. De kosten van verduurzaming zijn bij oude en grote woningen hoger.

Daar staat tegenover dat de daken van eengezinswoningen meer ruimte bieden voor zonnepanelen. In Zuidwest Fryslân heeft 39 procent van de woningen zonnepanelen, ten opzichte van 30 procent landelijk. (CBS, 2023f).

Woningen naar oppervlakte in Zuidwest Fryslân, Fryslân en Nederland, 2024

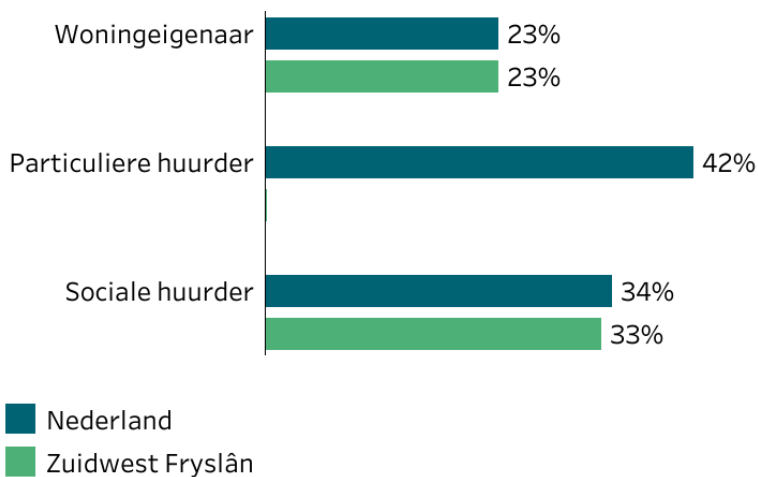

Bron: CBS 2024d, bewerking Planbureau Fryslân

Stijgende woonlasten

Woonlasten vormen een grote kostenpost voor huishoudens. Huurders besteden een groter aandeel van hun inkomen aan woonlasten dan woningeigenaren. Huurders van een sociale huurwoning betalen in Zuidwest Fryslân gemiddeld een derde (33%) van hun besteedbaar inkomen aan woonlasten, ten opzichte van 23 procent bij woningeigenaren (CBS, 2021). De woonlasten zijn in de afgelopen jaren gestegen, mede omdat de prijs van koopwoningen is gestegen. Ook zijn de energielasten hoger geworden, met een piek in 2022 door de oorlog in Oekraïne. Dit kan zorgen voor energiearmoede, waarbij huishoudens problemen hebben om de energierekening te betalen.

Aandeel van het besteedbaar inkomen dat besteed wordt aan woonlasten (woonquote) in Zuidwest Fryslân, 2021

Bron: CBS 2021, bewerking Planbureau Fryslân

// BRONNEN

CBS. (2021). *Statline: Woonlasten huishoudens; kenmerken woning, regio*. Geraadpleegd op 23-4-2024, van <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/84488NED/table?ts=1711621790748>

CBS. (2022a). *Integraal inkomens- en vermogensonderzoek*. Geraadpleegd op 23-4-2024, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/methoden/onderzoeksomschrijvingen/korte-onderzoeksbeschrijvingen/integraal-inkomens-en-vermogensonderzoek>

CBS. (2022b). *Minder traditionele criminaliteit, meer online criminaliteit*. Geraadpleegd op 23-4-2024, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2022/09/minder-traditionele-criminaliteit-meer-online-criminaliteit>

CBS. (2022c). *Motorvoertuigen actief; sloop, export en overige uitval, regio's*. Geraadpleegd op 23-4-2024, van <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/85249NED/table?ts=1711620849760>

CBS. (2022d). *Statline: Voorraad woningen; eigendom, type verhuurder, bewoning, regio*. Geraadpleegd op 23-4-2024, van <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/82900NED/table?ts=1711621868508>

CBS. (2023a). *Statline: Bevolking op 1 januari en gemiddeld; geslacht, leeftijd en regio*. Geraadpleegd op 23-4-2024, van <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/03759ned/table?ts=1714116298955>

CBS. (2023b). *Enquête beroepsbevolking (EBB)*. Geraadpleegd op 23-4-2024, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/methoden/onderzoeksomschrijvingen/korte-onderzoeksomschrijvingen/enquete-beroepsbevolking--ebb-->

CBS. (2023c). *Regionale Monitor Brede Welvaart 2023: Thema*. Geraadpleegd op 23-4-2024, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/regionale-monitor-brede-welvaart/thema>

CBS. (2023d). *Statline: Inkomen van huishoudens; huishoudenskenmerken, regio (indeling 2023)*. Geraadpleegd op 23-4-2024, van <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/85711NED/table>

CBS. (2023e). *Bestand bodemgebruik*. Geraadpleegd op 23-4-2024, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/nederland-regionaal/geografische-data/bestand-bodemgebruik>

CBS. (2023f). *Statline: Zonnestroom; vermogen zonnepanelen woningen, wijken en buurten, 2021*. Geraadpleegd op 23-4-2024, van <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/85775NED/table?ts=1711621759815>

CBS. (2024a). *Arbeidsdeelname; regionale indeling 2023*. Geraadpleegd op 23-4-2024, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/cijfers/detail/85826NED?q=85826ned>

CBS. (2024b). *Obesitas afgelopen 40 jaar verdrievoudigd*. Geraadpleegd op 23-4-2024, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2024/10/obesitas-afgelopen-40-jaar-verdrievoudigd>

CBS. (2024c). *Statline: Veiligheidsmonitor; kerncijfers, regio*. Geraadpleegd op 23-4-2024, van <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/85146NED/table?ts=1709826099611>

CBS. (2024d). *Voorraad woningen; gemiddeld oppervlak; woningtype, bouwjaarklasse, regio*. Geraadpleegd op 23-4-2024, van <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/82550NED/table?ts=1714402315276>

DUO. (2023). *Leerlingen bo en sbo - schooladviezen 2022-2023*. Geraadpleegd op 23-4-2024, van https://duo.nl/open_onderwijsdata/primair-onderwijs/aantal-leerlingen/schooladviezen.jsp
Economie

Field, A. (2013). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics* (4de editie). sage.

GGD Fryslân. (2020). *Gezondheidsmonitor 19+*. Geraadpleegd op 23-4-2024, van <https://www.ggdfryslan.nl/professionals/cijfers-en-onderzoek/gezondheidsmonitor-19/>

GGD Fryslân. (2022). *Gezondheidsmonitor 19+*. Geraadpleegd op 23-4-2024, van <https://www.ggdfryslan.nl/professionals/cijfers-en-onderzoek/gezondheidsmonitor-19/>

NIBUD. (2022). *Rondkomen en betalingsproblemen. Ervaringen van Nederlandse huishoudens in onzekere tijden*. Utrecht: NIBUD.

Onderwijsinspectie. (2018). *Kansen(on)gelijkheid bij overgangen PO-VO: Bevindingen en bevorderende en belemmerende factoren*. Den Haag: [Onderzoeksverslag Kansen\(on\)gelijkheid bij de overgangen po-vo | Rapport | Inspectie van het onderwijs \(onderwijsinspectie.nl\)](https://onderwijsinspectie.nl/publicaties/onderzoeksverslag-kansen-on-gelijkheid-bij-de-overgangen-po-vo-rapport-inspectie-van-het-onderwijs)

Onderwijsinspectie. (2021). *Later selecteren, beter differentiëren*. Den Haag: <https://www.onderwijsraad.nl/publicaties/adviezen/2021/04/15/later-selecteren-beter-differentieren>

Panel Fryslân. (2019). *Provinciale verkiezingen*. Planbureau Fryslân. Geraadpleegd op 23-4-2024, van <https://www.planbureau Fryslan.nl/nieuws/provinciale-verkiezingen-wat-vinden-inwoners-belangrijk/>

Panel Fryslân. (2023a). *Meedoen en vertrouwen 2023*. Planbureau Fryslân. Geraadpleegd op 23-4-2024, van <https://www.planbureau Fryslan.nl/publicaties/inwoners-fryslan-zien-belang-van-provinciale-politiek/>

Panel Fryslân. (2023b). *Natuur en landschap*. Planbureau Fryslân. Geraadpleegd op 23-4-2024, van <https://www.planbureau Fryslan.nl/publicaties/burgerperspectief-op-discussies-rondom-natuur-en-landschap-fryslan/>

PBL & CBS. (2018). *PBL/CBS Regionale prognose 2016-2040*. <https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2016/37/pbl-cbs-regionale-prognose-2016-2040>

Planbureau Fryslân. (2021). *Leve de vereniging!*. Geraadpleegd op 23-4-2024, van <https://www.planbureau Fryslan.nl/publicaties/leve-de-vereniging/>

Planbureau Fryslân. (2023a). *Meedoen en vertrouwen*. Geraadpleegd op 23-4-2024, van <https://www.planbureau Fryslan.nl/monitoren/meedoen-en-vertrouwen-van-de-inwoners-van-fryslan/>

Planbureau Fryslân. (2023b). *Vervoersarmoede in Fryslân: ervaringen en belevingen van inwoners*. Geraadpleegd op 23-4-2024, van <https://www.planbureau Fryslan.nl/publicaties/vervoersarmoede-in-fryslan-ervaringen-en-belevingen-van-inwoners/#:~:text=Dat%20blijkt%20uit%20onderzoek%20van,Dit%20heet%20vervoersarmoede>

Pleijers, A. & De Vries, R. (2021). *Invulling praktisch en theoretisch opgeleiden: Een bruikbaar alternatief voor de huidige indeling van onderwijsniveau?*. CBS. Geraadpleegd op 23-4-2024, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/discussion-papers/2021/invulling-praktisch-en-theoretisch-opgeleiden>

Prognosemodel Zorg en Welzijn. (n.d.). 4. *Ziekenhuizen en overige medische specialistische zorg*. Geraadpleegd op 23-4-2024, van <https://prognosemodelzw.databank.nl/dashboard/stories-dashboard/4--ziekenhuizen-en-overige-medisch-specialistische-zorg>

Provincie Fryslân. (2022). *Dashboard Werkgelegenheid*. Geraadpleegd op 23-4-2024, van <https://staat-van-fryslan.hub.arcgis.com/pages/a936685e29c040bc8da70105e08659bd>

Provincie Fryslân. (2024). *Dashboard Prognose Bevolking en Huishoudens: Uitkomsten trendraming 2023-2050*. <https://staat-van-fryslan.hub.arcgis.com/pages/59f289c168b4409dba24044d868095eb>

RIVM, GGD & CBS. (2022). *Resultaten Gezondheidsmonitor Volwassenen en Ouderen*. Geraadpleegd op 23-4-2024, van <https://www.rivm.nl/gezondheidsmonitor-covid-19/resultaten-gezondheidsmonitor-volwassenen-en-ouderen>

RIVM. (2023). *Corona Gezondheidsmonitor; bevolking 18 jaar of ouder, regio, 2022*. Geraadpleegd op 23-4-2024, van <https://statline.rivm.nl/#/RIVM/nl/dataset/50119NED/table?ts=1689074357644>

SCP. (2020). *De sociale staat van Nederland 2020*. Geraadpleegd op 23-4-2024, van <https://digitaal.scp.nl/ssn2020/>

VZinfo. (2024). *Gezonde levensverwachting: Opleiding*. Geraadpleegd op 23-4-2024, van <https://www.vzinfo.nl/gezonde-levensverwachting/opleiding>

Planbureau Fryslân
Doelestraat 8a
8911 DX Leeuwarden
(058) 234 85 00
info@planbureaufryslan.nl
www.planbureaufryslan.nl

Planbureau Fryslân wordt gesubsidieerd door de provincie Fryslân.

COLOFON

Regionale monitor Brede Welvaart
Zuidwest Fryslân is een uitgave van
Planbureau Fryslân.

Auteurs

Sibilla Hoekstra, Sanne Wierdsma, Jolijn
Hutjes

Met medewerking van

Arlette Bickel, Bernard Boorsma, Tonny
Huisink, Mart Drijfhout

Eindredactie

Stephanie Brands, Hammie de Boer

Uitgave

Planbureau Fryslân
Doelestraat 8a 8911 DX Leeuwarden